

УДК 316.47

Гриненко А.М.,
канд.екон.наук, проф.,
anatolygrinenko@ukr.net

Кирилюк В.В.,
асистент,
patriot28@i.ua
кафедра управління персоналом та економіки праці,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,

Гриненко А.М.,
канд.экон.наук, проф.,

Кирилюк В.В.,
ассистент,
кафедра управления персоналом и экономики труда,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана»,

Grynenko A.M.,
Ph.D., Professor,

Kyryliuk V.V.,
assistant,
Personnel Management and Labour Economics Department,
SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЙ СОЦИАЛЬНОЙ СПЛОЧЕННОСТИ И СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА

MODERN APPROACHES FOR DEFINITIONS SOCIAL COHESION AND SOCIAL CAPITAL

У статті розглянуто теоретичні аспекти соціальної згуртованості та соціального капіталу і можливості їх взаємозв'язку. Досліджено генезис понять «соціальна згуртованість» і «соціальний капітал». Визначено та узагальнено основні сучасні підходи щодо визначення понять «соціальна згуртованість» та «соціальний капітал».

В статье рассмотрены теоретические аспекты социальной сплоченности и социального капитала и возможности их взаимосвязи. Исследован генезис понятий «социальная сплоченность» и «социальный капитал». Определены и обобщены основные современные подходы к определению понятий «социальная сплоченность» и «социальный капитал».

The article deals with social cohesion, social capital and the possibility of interrelationship between them. The genesis of the concepts of «social cohesion» and «social capital» has been researched.

When researching the genesis of the concept of social cohesion it is necessary to note that a number of scientific studies of the last century on social capital, social justice, solidarity,

unity, economic development and their relationships became prerequisites for formulating the modern concepts of social cohesion. Search for a clear and coherent concept of social cohesion reflects the necessity for specific needs for a modernized society where standards of coordination of individual and collective actions are the subject of complex legitimate procedures. The changes that constantly occur in such an open modernized society should, in turn, be the subject of deep analysis so that they do not lead to «cohesion crises».

The research of the range of problems regarding social capital began with a purely sociological research and the term «social capital» was first formulated in the sociological study of the system of human relationships. With regard to this term, sociologists were interested in the social aspect of human interaction as a manifestation of socialization. Economists, who during the twentieth century moved from absolutisation of physical capital to research of sources, components and efficiency of human capital at enterprises, were interested in how business contacts, formal and informal professional communication in the process of production, exchange, distribution and consumption of products may affect the different areas of society, including social and labor.

Ключові слова. Соціальна згуртованість, соціальний капітал, довіра, соціальні мережі.

Ключевые слова. Социальная сплоченность, социальный капитал, доверие, социальные сети.

Keywords. Social cohesion, social capital, trust, social networks.

Вступ. Феномени соціальної згуртованості та соціального капіталу в останні роки міцно увійшли в коло основних наукових досліджень у провідних країнах Європи та світу. Це обумовлено тим, що теорії соціального капіталу та соціальної згуртованості володіють величезним аналітичним потенціалом, що дозволяє по-новому поглянути на різні явища і процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві.

Поняття соціальної згуртованості було введено відомим французьким соціологом Е. Дюркгеймом. Дослідження соціальної згуртованості суспільства присутні в наукових працях Л. Вітте, Я. Дреновскі, Л. Козера, А. Сена, А. Колота, А. Гриненка, Е. Лібанової. Дослідження соціального капіталу ґрунтуються на роботах П. Бурдьє, Дж. Коулмана, Р. Патнама, А. Портеса, Н. Ліна, Р. Берта, Ф. Фукуями, М. Вулкока, М. Пелдема, Е. Остром, Р. Роуза. В українській економічній думці в формування концепції соціального капіталу зробили вагомий внесок науковці В. М. Геєць, М. Є. Горожанкіна, О. А. Грішнова, А. М. Колот, Е. М. Лібанова, В. В. Онікієнко та ін.

Аспекти взаємозв'язку, взаємовпливу та взаємодії соціальної згуртованості і соціального капіталу почали розглядати зовсім недавно і на праці в даному напрямку майже відсутні. Саме тому, завданнями нашої статті є висвітлення сутності понять «соціальна згуртованість», «соціальний капітал» та їх взаємозв'язку в сучасній соціально-трудовій сфері.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності понять «соціальна згуртованість», «соціальний капітал» та їх взаємозв'язку.

Результати дослідження. Розглядаючи генезис поняття соціальної згуртованості, необхідно зазначити, що передумовами для формулювання сучасних понять соціальної згуртованості, стали ряд наукових досліджень минулого століття щодо соціального капіталу, соціальної справедливості, солідарності, єдності, економічного розвитку та їх взаємозв'язків.

У своєму первісному етимологічному сенсі, згуртованість визначається як характеристика групи, всі частини якої тісно взаємопов'язані між собою. Так

само, як в біології, де згуртованість (єдність) живого організму є результатом зв'язків між його елементарними частинками (молекулами), соціальна згуртованість є результатом зв'язку між особами, групами осіб та соціальними інститутами. Згуртованість є протилежністю розпаду або розподілу і ключовим у її основі виступає єдність. Даний підхід буквально ігнорує той факт, що єдність і згуртованість можлива між основними складовими соціальної системи, і що будучи не зовсім природним, згуртованість суспільства залежить від певних елементів, які вступають між собою у взаємозв'язки і конкретні типи процесів.

Еміль Дюркгейм знав про ці неточності, і у своїх наукових працях акцентував увагу на факторах, які утворюють згуртоване суспільство. Проблема соціальної солідарності є однією із головних проблем у дослідженнях Дюркгейма. Соціальна солідарність – основна сила, що згуртовує суспільство та створює суспільне ціле. Вона виникає як логічний наслідок суспільного розподілу праці, тобто соціалізації та розподілу людей за професіями [4].

Р. Патнам у своїй праці «Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії» звертається до таких рис соціальної організації, як довіра, норми, мережі, які можуть покращити ефективність суспільства, забезпечуючи координаційні дії. На його думку, такі цінності, як ступінь взаємної довіри, суспільні зв'язки, універсалізовані інституційні взаємодії – це результат «складної еволюції, яка включає в себе і гострі конфлікти, і повсякденну роботу нормотворення, і цивілізаторську діяльність інтелектуальної і правлячої еліти» [10, 122].

А на думку американського соціолога Дж. Коулмена, він здатен полегшити виробничу діяльність, збільшити ефект групової кооперації. Група, «всередині якої існує повна надійність і абсолютна довіра, здатна здійснити набагато більше в порівнянні з групою, яка не має даних якостей» [4, 126]. Відповідно, даний підхід наголошує на важливості соціальної згуртованості окремих індивідів в процесі їх корпоративної взаємодії як на рівні окремого підприємства, збільшуючи його продуктивність, так і в межах держави, забезпечуючи їй «коридор» для дій.

Для підтвердження важливості ролі соціального аспекту в економічному прогресі країни варто згадати роботу Ф. Фукуями «Довіра. Соціальні чесноти і шлях до процвітання», де автор прямо вказує: саме довіра (як частина соціального капіталу) визначає прогрес «самореалізації» конкретного суспільства. Він залежить не від ринкових принципів і не від прихильності традиціям, а від рівня довіри, що існує в суспільстві. Також автор зазначає, що економічний прогрес є свого роду «нагорода» суспільству за внутрішню гармонію, відсутність якої перешкоджає господарському процвітання [12, 60].

На основі цих досліджень наприкінці ХХ століття виникла концепція соціальної згуртованості і соціального капіталу. Поняття «соціальний капітал» було введено в науковий дискурс П. Бурд'є, Г. Лоурі, Дж. Коулменом, Р. Патнамом і Ф. Фукуямою. На їх думку, соціальний капітал не що інше, як – знання і звички конкретного індивіда, здібності до спілкування. Якщо людський капітал використовується в особистих цілях, то соціальний капітал формується соціальними відносинами, але менш відчутний, оскільки існує тільки у взаємовідносинах індивідів. В цей же час соціальна згуртованість, яка мала суто наукове значення поступово трансформувалась в програмні документи та концепції Європейського союзу і набула практичного значення.

На сьогоднішній день існують різні концептуальні підходи щодо визначення поняття соціальної згуртованості (табл. 1). Вони відрізняються між собою періодом часу, культурою, політичними ідеями, учасниками, сферами суспільного життя та методами, які покладені в основу досягнення соціальної згуртованості суспільства. Пошук чіткої та послідовної концепції соціальної згуртованості відображає необхідність специфічних потреб для модернізованого суспільства, в якому стандарти координації індивідуальних і колективних дій є предметом складних легітимних процедур.

Таблиця 1

ОСНОВНІ СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ

№	Автор	Сутність поняття соціальної згуртованості
1	Рада Європи	Соціальна згуртованість – це здатність суспільства забезпечувати благополуччя всіх своїх членів мінімізуючи диспропорції в розвитку й уникаючи маргіналізації людей. Її досягнення має на увазі створення в суспільстві атмосфери солідарності яка зводить до мінімуму відчуженість. Концептуальним ядром доктрини соціальної згуртованості виступає включеність (залученість) людей у життя суспільства відповідно обґрунтовуються заходи спрямовані проти соціальної ізоляції й соціальної дезінтеграції (наприклад бездомності, бідності).
2	Світовий банк	Соціальна згуртованість – це такий стан, за якого група людей у межах певної території – країни, демонструє здатність до співпраці, що, в свою чергу, створює інституційну можливість для продуктивних змін. Це абсолютно не означає, що люди крокують в одному напрямку, думають однаково, мають однакові погляди. Соціальна згуртованість – це можливість без втрати індивідуальних відмінностей забезпечити координацію, співпрацю заради реалізації критично важливих цілей суспільства.
3	А.Колот	Соціальна згуртованість – це включеність й участь членів суспільства у політичному, економічному та культурному житті; це почуття солідарності і належності до суспільства, що засноване на ефективному використанні громадянських прав та інших надбань демократичного суспільства. В основі соціальної згуртованості суспільства – добробут абсолютної більшості громадян, гармонійні і стабільні відносини, мінімізація соціальної ізоляції та соціальної дезінтеграції
4	Р.Грін	Соціальна згуртованість – це суспільство, що природно має багато перехресних зв'язків, де люди різної раси, віку, походження, почуваються вільно та щасливо, живучи, навчаючись та відпочиваючи разом.
5	Дж. Максвел	Соціальна згуртованість – це процеси побудови спільних цінностей, скорочення нерівності в багатстві і доходах, і в цілому дозволяє людям, які стикаються із загальними викликами, відчувати, що вони займаються спільною справою, і що вони – члени одного того ж суспільства.
6	А. Стенлі	Соціальна згуртованість – це процес розробки суспільством спільних цінностей, рівних можливостей та шляхів розв'язання спільних проблем на основі почуттів довіри і взаємності.
7	Д. Рітзен	Соціальна згуртованість – це ситуація, при якій група людей (в межах регіону чи країни) демонструють здатність до співпраці і створюють умови для позитивних змін в суспільстві.
8	Б. Реймер	Соціальна згуртованість – рівень суспільної реакції на досягнення спільних цілей та вирішення спільних економічних, соціальних і політичних проблем.
9	О. Оржель	Соціальна згуртованість – це певний стан розвитку спільноти (громади або суспільства), для якого характерні високий рівень добробуту, стабільний економічний розвиток, безконфліктне існування його членів, наявність довіри один до одного, спільної відповідальності за сучасне і майбутнє.

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [2], [5], [6], [7], [9], [10], [11]

Зміни, які постійно відбуваються у такому відкритому модернізованому суспільстві повинні, в свою чергу, бути предметом глибокого аналізу, щоб вони не приводили до «криз згуртованості». Слабкіші форми згуртованості засновані на виключенні, а не на узгодженому включенні індивідів і груп, тому концепція соціальної згуртованості покликана швидко реагувати на них в повній мірі. Соціальна згуртованість, таким чином, виявляється в першу чергу політичною концепцією, яка має на меті в перспективі стати стійкою стратегією розвитку будь-якого суспільства.

Завдяки соціальній згуртованості люди відчують себе пов'язаними з суспільством і поділяють загальноприйняті в ньому цінності та соціальні цілі, вони бачать у існуючій політичній системі запоруку свого соціального благополуччя. У рівні соціальної згуртованості проявляється, перш за все, здатність суспільства забезпечити благополуччя своїх членів, мінімізувати диспропорції соціального розвитку і не допустити його поляризацію.

Більшість дослідників згодні в тому, що соціальний капітал і соціальна згуртованість – взаємодоповнюючі аспекти будь-якої соціальної структури, будь то сусідська громада, робоча група, суспільство або нація, і їх необхідно розглядати в цьому взаємозв'язку та взаємодоповненості.

Відповідно до відомого визначення П. Бурдьє соціальний капітал є «сукупність фактичних або потенційних ресурсів, що пов'язані з володінням стійкою мережею більш чи менш інституалізованих відносин взаємного знайомства або визнання» [1].

У 90-і рр. минулого століття з'явився ряд робіт зарубіжних вчених, присвячених проблематиці соціального капіталу, серед них Г. Беккер, М. Шифф, Ф. Фукуяма та ін. Зокрема, Г. Беккер розглядає дане поняття як ресурс, який учасники отримують через особливі соціальні структури, що впливають на відносини між людьми, і потім використовують їх в своїх цілях. Це продукується змінами у відносинах між учасниками. Змінюються відносини, соціальні структури, людський капітал, що, в свою чергу, призводить до зміни якості соціального капіталу.

М. Шифф дає більш загальне визначення поняттю соціального капіталу. Він розглядає його як «розташування елементів соціальної структури, що впливає на відносини між людьми і стимулюють використовувати корисні функції». Однак в ньому присутні такі складові, як соціальні структури, відносини, люди і результати використання соціальною структурою соціального капіталу – стимулюючі дії і корисні функції.

Р. Берт в своїх дослідженнях визначає соціальний капітал як «Дружні, робочі та більш загальні контакти, через які ви отримуєте можливість використовувати ваш фінансовий і людський капітал» [12].

О.А. Грішнова визначила теорію соціального капіталу як «мультидисциплінарну» [3, 20], в якій соціальний капітал визначається як «своєрідний ресурс, який дозволяє людям завдяки соціальним зв'язкам одержувати певні переваги та нові можливості для розширення вибору та задоволення своїх потреб» [3, 21].

Ще двом впливовим теоретикам соціального капіталу Дж. Коулману та Р. Патнаму ідеться про розрізнення структурного аспекту, що асоціюється з мережами, та культурного аспекту, пов'язаного з довірою, нормами та цінностями, хоча акцент безперечно зміщений у бік культури.

Так, Р. Патнам розуміє під мережами переважно мережі громадської залученості, успадковуючи токвіліанську традицію, намагається вичленувати «дух спільноти», що виникає як наслідок участі у добровільних об'єднаннях. Водночас теорія соціального капіталу набуває макрорівню, але цей процес супроводжується поступовим відходом від структурних пояснень та їх заміщення версіями культурного детермінізму.

Гранична міра акцентування культурного аспекту притаманна концепції Ф. Фукуяма, якому йдеться про соціальний капітал як «неформальні норми, що сприяють співпраці поміж двома або більшою кількістю індивідів». Такі норми діють на мезо- і макрорівнях суспільної організації і є культурно визначеними. А отже, культурно відмінні суспільства матимуть відмінний соціальний капітал. Подібні міркування у розгорнутому вигляді Ф. Фукуяма пропонує у порівняльному дослідженні «культур довіри»: «Довіра: соціальні чесноти і шлях до процвітання» [12, 60].

Дослідивши основні підходи щодо понять «соціальна згуртованість» і «соціальний капітал», можна стверджувати, що дані поняття дійсно тісно переплетені між собою і є водночас як взаємопов'язаними так і взаємодоповнюючими. Підтвердженням актуальності цього напрямку досліджень є позитивні зв'язки даних конструктивів із економічними, політичними, психологічними та медичними аспектами життя людини і суспільства, які відображено у багатьох зарубіжних дослідженнях та публікаціях.

Висновки. Дослідження дає змогу окреслити та узагальнити сучасні теоретичні підходи щодо визначень понять соціальної згуртованості та соціального капіталу і їх взаємозв'язку. Соціальну згуртованість доцільно розглядати як важливу компоненту соціального капіталу, яка в окремих випадках може виступати самостійним або взаємодоповнюючим поняттям. Соціальна згуртованість та соціальний капітал вимагають подальшого вивчення з метою формування ефективних інститутів, нормативно-правової бази, норм та цінностей, спираючись на які окремі підприємства, місцеві громади та суспільство в цілому здатні здійснювати значний соціально-економічний поступ та розвиток.

Література

1. Бурдые П. Формы капитала [Электронный ресурс] / П. Бурдые // Экономическая социология : электронный журнал. – Т. 3. – № 5. – 2002. – Режим доступа : http://ecsoc.hse.ru/data/670/586/1234/ecsoc_t3_n5.pdf
2. Гриненко А. М. Ціннісні орієнтири в формуванні соціальної згуртованості суспільства // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип. : у 3 т. Соціально-трудові відносини: теорія і практика. – К.: КНЕУ, 2010. – Т. I. – С. 213–221.
3. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. — К.: Т-во «Знання», 2001. — 254 с.
4. Кирилюк В.В. Основні чинники формування соціальної згуртованості суспільства / Кирилюк В.В. // Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія «Економіка». – Одеса: Видавничий дім «Гельветика». – 2014. – Т. 19. – № 2(5). – С. 55-59
5. Кирилюк В.В. Соціально-трудові чинники соціальної згуртованості в інноваційній економіці / В. Кирилюк // Україна: аспекти праці. – 2015. – №2. – С.41-46

6. Колот А. М. Соціальна згуртованість як доктрина забезпечення стійкості розвитку суспільства в умовах глобальних викликів / А. М. Колот // Україна: аспекти праці: наук.-екон. та сусп.-політ. журнал / Вид-во «Праця». – 2009. – № 7. – С. 11-19.
7. Колот А. М. Соціально-трудова сфера: етап відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія / А.М.Колот. – К.: КНЕУ, 2010. – 251 с.
8. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122-139.
9. Патнам Р.Д. Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії / Р.Д. Патнам разом з Р.Леонарді, Р.Й.Нанетті; Пер. з англ. В.Ющенко. – К.: Основи, 2001. – 302 с.
10. Полунеев Ю. В. Соціальна згуртованість як складова економічного прориву / Ю.Полунеев // Науковий вісник Ужгородського університету 2011. – 2011. – С. 161-165.
11. Рябінчук М.В. Соціальний капітал: структура та зміст / М.Рябінчук // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2012. – №2. – С.59-64
12. Burt, P. Structural Holes: The social structure of competition / P. Burt. – Cambridge, MA, 1992. – P. 9.

References

1. Burd'e P. (2002), "Formy kapitala", [Online], available at: http://ecsoc.hse.ru/data/670/586/1234/ecsoc_t3_n5.pdf
2. Grynenko A.M. (2010), "Cinnisni oriyentyry v formuvanni social'noyi zгуртовanosti suspil'stva", [Online], available at: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/197/1.pdf> (Accessed 9 June 2016)
3. Grishnova O.A. (2001) Lyuds'ky`j kapital: formuvannya v systemi osvity i profesijnoyi pidgotovky [Human capital: formation in education and training], Kyiv, Ukraine.
4. Kyrylyuk V.V. (2014), "The main factors shaping social cohesion of society", Visnyk Odeskogo nacionalnogo universytetu imeni I.I. Mechnykova. Seriya «Ekonomika», no 2(5), pp. 55-59
5. Kyrylyuk V.V. (2015), "The main factors shaping social cohesion of society", Ukrayina: aspekty`praci, no 2., pp.41-46
6. Kolot A. M. (2009), "Social cohesion as a doctrine to ensure sustainability of society in terms of global challenges". Ukrayina: aspekty`praci, no 7., pp.11-19
7. Kolot A. M. (2010), Sotsial'no-trudova sfera: stan vidnosyn, novi vyklyky, tendentsii rozvytku [The social and labor issues: state relations, new challenges and trends], KNEU, Kyiv, Ukraine.
8. Koulman D. (2001) "Social and human capital", Obshestvenie nauki i sovremenost, no 3., pp. 122-139
9. Patnam R.D. (2001) Tvorennya demokratiyi: Tradyciyi gromadskoyi aktyvnosti v suchasniy Italiyi [Creation of democracy: public activity Traditions in Modern Italy], Kyiv, Ukraine.
10. Polunyeyev Yu. V. (2011) "Social cohesion as a component of economic breakthrough", Naukovyj visnyk Uzhgorod'skogo universytetu 2011, pp. 161-165
11. Ryabinchuk M.V. (2012) "Social capital: structure and content", Visnyk NTUU «KPI». Filosofiya. Psychologiya. Pedagogika., no 2., pp. 59-64
12. Burt, P. Structural Holes: The social structure of competition / P. Burt. – Cambridge, MA, 1992. – P. 9.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2917 р.